

Ђорђе Перић

ОГЛЕДИ О СРПСКОМ ГРАЂАНСКОМ ПЕСНИШТВУ
ПРЕДРОМАНТИЗМА
НОВА САЗНАЊА О ГРАЂАНСКОЈ РУКОПИСНОЈ
ПЕСМАРИЦИ ЈОВАНА АЛЕКСИЈЕВИЋА *ПЋСНИ ПЋСНЕЙ* (1813)
ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ ВУКА СТ. КАРАЏИЋА

У огледу се приказује садржај ркп. грађанске песмарице *ПЋсни ПЋсней* (1813) и новим разматрањем раније изнетих података, утврђује се ауторство двеју родољубивих песама песника *Јована Алексијевића*, спевних поводом „паденија Србије“ септембра 1813. године. Обе песме *Јарко нам је сунце за облаке зашло* и *Славно јесћ чуиши, славно умреиши* предао је песник *Филију Пејровићу*, учитељу пјенија приликом сусрета у манастиру Шишатовцу на дан славе Лукијана Самосаћанина (1814), патрона знаменитог српског песника и архимандрита Лукијана Мушицког, са намером да их компоњује. Аутор огледа је пронашао и приложио текстове и мелодије тих песама, које су се певале у српском грађанском друштву на просторима данашње Војводине и Србије до половине XIX века. Најзад, о песнику *Ј. Алексијевићу* и учитељу пјенија *Ф. Петровићу*, аутор рада дао је низ нових биографских података који осветљавају њихову сарадњу у тешким годинама српске историје, књижевности и опште културе.

Кључне речи: Грађанска песмарица *ПЋсни ПЋсней* (1813), *Јован Алексијевић*, грађански песник, *Филип Петровић* уч. пјенија.

За проучавање српског грађанског песништва велике заслуге имао је проф. *Боривоје Маринковић* (1930–2012), књижевни историчар чије знање и познавање ове и до данас потпуно неиспитане проблематике било је драгоцено за књижевноисторијску науку. Његове књиге у којима је српска грађанска поезија приказана у пуној светлости са свим својим нерешеним проблемима и тешкоћама, упознале су књижевну и културну јавност о једној области наше књижевности која је после њених првих испитивача др *Тихомира Остојића* и др *Владимира Ђоровића* пала у потпуни заборав. За обнављање и приказивање ове сложене проблематике потребно је било

много снаге, знања и сазнања и све то имао је проф. Б. Маринковић. Он је проблему српског грађанског песништва пришао са новим радним еланом синтетишући најпре ово песништво у своје значајно дело *Српска грађанска поезија* (XVIII и с почетка XIX столећа) (1966). У тој двотомној збирци тих заборављених текстова донети су текстови песама ове грађанске лирике која се на терену данашње Војводине претежно неговала у датом временском оквиру, писала и *йевала*. Ту су донети и (не)ауторизовани наши грађански песници, њихова имена и дубок траг популарности њихових песама у разним рукописним и штампаним песмарицама. Сабиране су варијанте песама, врло тежак и мукотрпан посао, водило се рачуна о свакој песми и сваком грађанском песнику, да изађу из анонимности. И много, много других ситних детаља, напомена, бележака и скривених далеких и непознатих података сакупљено је и представљено будућим генерацијама проучавалаца овог песништва. Огроман труд проф. Б. Маринковића изазвао је и нове посленике на даљем испитивању ове заборављене тајновите поезије. Нарочито су се одазвали књижевни историчари и фолклористи, етнотекстолози из новосадског књижевног центра који су објавили у својим бројним огледима резултате својих испитивања и у посебним зборницима и књигама (*Српско грађанско џесништво*, 1988; и Стефановић 1992). Изостављам овде бројне књижевне критике које су се појавиле после значајне *Српске грађанске џоезије* I и II проф. Боривоја Маринковића, али треба навести још две значајне антологије у којима је употребљена текстолошка грађа српске грађанске поезије: *Анџолоџија сџарије српске џоезије* Младена Лесковца (1964) и антологија *Српски ероџикон* Саве Дамјанова (2012). У мањим огледима и прилозима учествовали су и други историчари и књижевни историчари чије је радове објављивао и угледни часомис *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, од почетка, под уредништвом академика Младена Лесковца, потом и проф. др Драгише Живковића. Уласком у овај век, после ратова на тлу Југославије, испитивање даље проблематике српске грађанске поезије као да је утихнуло и књижевна историја, теорија и естетика окрећула се другим бројним темама. Ипак постоји још доста занимљивих тема о којима се може студиозно писати у неким нерешеним питањима из ове песничкој области, у којој је и моја маленкост часно учествовала. Не само резултати мојих, него и других испитивача српске грађанске поезије из београдског књижевног центра, нису сакупљени у посебан зборник да би се јасније видели доприноси испитивања грађанске поезије београдских књижевних историчара, етнотекстолога и фолклориста, иако је њих било мање од новосадских. Али, то је тема за себе, јер да би се то и остварило, морао би да се поново роди један нови ентузијаст, нови проф. Боривоје Маринковић.

1. НЕДОВРШЕНО ИСПИТИВАЊЕ ПЕСМАРИЦЕ ЈОВАНА АЛЕКСИЈЕВИЋА *Пџсни Пџсней* (1813) ПРОФ. БОРИВОЈА МАРИНКОВИЋА. Извлачећи текстове песама српске грађанске поезије из још сачуваних и постојећих рукописних песмарица и припремајући песме за своје двотомно издање *Српске грађанске џоезије*,

из овог избора, а њен препис у бележењу Филипа Петровића досад је *најстарији*. То не треба испустити из вида: *најстарија версија њојписана је именом Јована Алексијевића*. Све док се не изнађу нови елементи који би у нечему наведену поставку могли демантовати, ауторство ове песме може се само у том правцу дешифровати“ (Маринковић 1964: 316–321).

Овај закључак проф. Б. Маринковића о ауторству песме *осићао је на снази и данас*. Али кад су уследиле неке друге претпоставке, од којих је неке чињеницама потиснуо публициста Властоје Алексијевић, потомак лозе Алексијевића из Србобрана својим родословом, видело се да је веома тешко упознати личност песника Јована Алексијевића.

Проф. Б. Маринковић је грешио у претпоставкама кад је тврдио да је песник био калуђер у манастиру Шишатовца и да је ту умро. Затим му је продужио живот до 1835. године „пошто се, како изгледа, у зрелим годинама закалуђерио“ и „у Шишатовцу је завршио збирчицу од десет песама“ (1972: 39). У биографији су направљене неке грешке и под утицајем самог публицисте В. Алексијевића. На пример, да је Јован Алексијевић рођен у Сентомашу 1755, а да је преминуо 1835. И све оно потом што је В. Алексијевић рекао о песнику: да је био трговац, нетачно је. Тачна ће бити претпоставка проф. Б. Маринковића, коју је В. Алексијевић подржао „са Вуком се могао сусрести и крајем 1814. у Шишатовцу.“ Али, та је теза могла да буде и више и потпуније разрађена. Било је много угледних интелектуалаца које је архимандрит Лукијан Мушицки у Шишатовцу дочекао и угостио.³ Поред Вука, гости су били и Јован Алексијевић и учитељ пјенија Филип Петровић, о чему ће се у овом огледу још писати. Но на томе је и остало, даље се о песнику Јовану Алексијевићу није више писало, као ни о самој рукописној песмарици *Пѣсни њѣсней* из 1813. године. Ствар је наизглед свршена, ствар није завршена. Прошло је много времена, предложио сам себи друго испитивање песме и песмарице песника Јована Алексијевића. Шта је ново?

2. Опис песмарице *Пѣсни Пѣсней* и у њој записане песме грађанског поете Јована Алексијевића. Већ на самој насловној страни, коју овде прилажем, могу се запазити нека занимљиве опаске и потражити одговор на питања која се намећу. Пре свега наслов: *Пѣсни Пѣсней* испод којих је стављена година 1813. и у трећем реду: *Списана Јваном' Алексијевичем'*. То је, дакле целина. Главни наслов. Тешко је данас правилно превести значење наслова *Пѣсни Пѣсней*, што даје посебан смисао песмама у песмарици. Рецимо: *Песме над њесмама*, изузетне песме. Друго је јасно: 1813. године настале, а „списане“ или написане (спеване) Јваном' Алексијевичем'; у имену и презимену избачено дебело јер (ъ) на крају речи. Испод овог наслова песмари-

³ Видети о томе Рајковић 1879: 115.

це стоји натпис: [први ред]: „Въ Мнтрѣ [кратица: Монастирје] Шишатовцѣ“; [други ред]: „15-г Октомврѣа ‘814. [скраћеница: 1814] лѣта“. И трећи ред чине два напоредна потписа: „Филип Петровиѣъ, учитель Пѣнїя 1814. [напоредо]: Јв. Алексїевичъ.“ Потписи су *оригинални*.

Закључак: Насловни лист рукописне песмарице *Пѣсни Пѣсней* (Песме над песмама), посебне, дакле, изузетне песме, које је написао (списал) песник Јован Алексїевић 1813. године, јесу његове оригиналне песме. Песник се појавио у манастиру Шишатовцу у коме је архимандрит био Лукијан Мушицки, његов пријатељ, нешто пре 15. октобра 1814. године, рецимо 14. октобра, по старом календару, на свечани празник Свете Петке (Параскеве) и ту на празничној трпези срео и Филипа Петровића, учитеља пјенија. Гости су продужили боравак у манастиру и 15. октобра 1814. године из два разлога: први, што је тај дан посвећен Св. свештеночученику *Лукијану* (коме је помен вршио сâм архимандрит Лукијан Мушицки у виду празничне трпезе, са гостима)⁴; други је разлог, што се у натпису налазе два оригинална потписа: *ѣсника* и учитеља *ѣојања* потписана напоредо, као да су се они договорили у мнастиру Шишатовцу, на слави и помену св. Лукијана, о некој међусобној сарадњи: компоновати песникове песме, чији је заједнички наслов *Песме над ѣсмама*. Које су то песме?

Отварамо песмарицу, за коју је проф. Б. Маринковић тачно приметио: да је „свих десет песама преписао ‘учитељ пјенија’ Филип Петровић“, односно да је „препис (песмарице) у бележењу Филипа Петровића“. Према томе, тачније је рећи да је рукописна песмарица *Пѣсни Пѣсней власниѣиво* учитеља пјенија Филипа Петровића, а не Јована Алексїевића и да се у њој налази, по тачном закључку проф. Б. Маринковића: „прва песма, у тој збирци, несумњиво његова“, тј. Јована Алексїевића. На последњој страни песмарице потпис је Марка Петровића, сина или сродника Филипова, који ју је после изненадне смрти Филипове предао Вуку Ст. Караџићу и тако се она сачувала. Задржавши се над том песмом и над њеним песником, он је испустио да бар нешто каже и о Филипу Петровићу.

Али да пређемо сад на прву „песму над песмама“ песника Јована Алексїевића, записану на првом месту у тој ркп. песмарици, која је одмах потом добила мелодију и постала веома популарна, певајући се са тугом међу Србима на просторима данашње Војводине, и у Србији, Црној Гори где год су Срби живели; певала се са болом у грудима и сузама у очима. Јер, певала је о „паденију Србије“ 1813. године. Њен текст из поменуте песмарице гласи:

⁴ Св. Лукијан свештеночученик (убијен 312), философ и писац, кога православна црква помиње на дан 15. октобра, по старом, управо је личност позната у литератури под именом *Лукијан из Самосаѣе*, чије име је преузео наш песник Лука Мушицки као своје калуђерско име. И сваке године он би се у молитви на тај дан сећао свог патрона, приређујући свечанију трпезу на коју би позвао своје госте.

О нещасїином десїаїољейїнаїо владенија сербскаїо ѓаденије леїа 1813ї

Јарко ми је сунце за облаке зашло
И на вјеки сербску славу помрачило,
Нит' нам више небо ведро бити хоће,
Јер звезде падоше, сјајни месец прође.

Ах! вечна их тама турска обузела,
Сербски' кћери деца' надежда пропала,
Нити ће им кадгод сунце обасјати,
Судбина им прети помоћи не дати.

Не гледи на сузе, нит' на многе даре,
Већ немило издаје Турком под ханца[ре];
Кудгод руку пружу, лишени помоћи,
Уздишу и тужу у дну и у ноћи.

Отечество мило изгубисмо наше,
Врази нам оружје и нас заробише,
Плач'мо, дакле, Сербљи, плач'мо неутешно,
Већ погибел' нашу видисмо на вјеки.

Плач'те и ви кости и сербски гробови,
Синови су ваши свуд сињи робови!
Мила сербска поља, потоци с извори –
Сад са мношм плачите и птице у гори!

Берда и долине, уздишите горко,
Не буде вам више певат' сербскиј соко,
Нит' сербска дечица с гласом веселити
Мило стадо пасу[ћ'] у фрулу свирати.

Тако је то нама шчасије бивало,
Хромо, слепо, свагда и честно згибало;
А сад су немиле Богиње хотеле
Навек узет' Сербљем радост и весеље.
(1813)

Текст је, дакле, написан 1813. године, непосредно по турском заузећу Београда, а потом и целе устаничке Србије, после септембра 1813. године. А како видимо даље, на Мушицковој слави патрона Св. Лукијана Самосаћанина, 15. октобра 1814. године као да је договорено између песника и учитеља појања, Јована Алексијевића и Филипа Петровића, да песма добије и мелодију. Песма је по тој мелодији била веома популарна и дуго се певала.⁵ У

⁵ Занимљив је и податак о њеном помену у *Подунавци* за 1857. годину. У бр. 27 донет је један забаван *Скокъ коньцкїй* са уписаним словима у квадратићима за укрштене речи који је требало решити. У бр. 29. налазимо *Разрещенѣ коньцкоѣ скока* (стр. 234 *Подунавке*)

књижевноисторијским круговима названа је и „српском јеремијадом“, поредећи се са *Плачем њорока Јеремије*, написаним приликом пропасти Јерусалима. Проф. Б. Маринковић набројао је све њене варијанте у разним песмарицама, како рукописним, тако и штампаним и изворе где се она помиње. Велики је то труд који тражи и исцрпљује цело човеково биће, али показује ученост и знање, и коначно велику жељу да се дође до открића једне знамените песме и њеног правог аутора, која је постала документ једног од најтежих времена у историји страдања српског народа.⁶ Омогућио је: директан поглед кроз кључаоницу на време страдања Српства испраћено болном тужбалицом, плачем над плачевима без краја, док се 1815. није назрео нови почетак ослобођења, док нам није, као у другој једној песми, „јарко сунце љупко засијало“.

Ауторизацијом значајне грађанске песме *Јарко ми је сунце за облаке зашло* коју је извршио проф. Б. Маринковић приписујући је заборављеном грађанском песнику Јовану Алексијевићу, истраживања ркп. песмарице *Пјесни њјеснеј* нису настављена. Закључена су констатацијом да остале грађанске песме, а њих има још *девеџи*, нису песникове, јер је то утврдио и публициста В. Д. Алексијевић.

Али, сам наслов песмарице *Пјесни њјеснеј* Јована Алексијевића 1813. исписан је у *множини*, што значи да у њој има још песама овог грађанског песника. Поновним прелиставањем песмарице, дошао сам до сазнања да је још једна родољубива песма такође његова: *Пѣснь 2. Славно есиѣ чуџи, славно умреџи*. Текст ове песме објавио је проф. Б. Маринковић из ркп. песмарице *Пѣсни Пѣсней*, додавши и њене доцније варијанте из других грађанских песмарица (Маринковић 1966: књ. II, 338).⁷ Текст без посебног наслова гласи:

које наводи прву строфу песме *Јарко нам е сунце за облаке зашло*. Разрешење су послали: парох Урош Лазаревић у Војки; П. Н. у Земуну: М. М. Богићевић, јуриста у Београду. Они су знали не само текст, него и мелодију песме.

⁶ Уз прикупљање варијаната, проф. Б. Маринковић наводио је и литературу. Једну, овде важну једино није. Реч је о раду уважене историчарки српске музике, госпође Стани Ђурић Клајн: „*Илочка јеремијада*“ је имала и своју мелодију (1956). Тај есеј је после проширила и објавила у књизи *Музички зајиси* (1986), давши му наслов: *Одјеци српске револуције у нашој музици XIX века*. У том огледу објављена је и мелодија песме Ј. Алексијевића *Јарко нам је сунце за облаке зашло* по првом запису за глас и клавир, од Алојза Калауза, учитеља музике на двору кнеза А. Карађорђевића, у издању: *Србски најџви* (1855). Одатле је песму преузео хрватски етномузиколог Ф. Кс. Кухач: *Јужно-slovenske narodne porievke* (1941: 28–29). Године 1868. у Вршцу композитор Војтех Хлавач је у својој *Сањарији*, за клавир, оп. 29, састављеној од 4 српске песме, веома лепо донео и мелодију песме *Јарко нам је сунце за облаке зашло*. Издање је штампано. Напев песме у нотном запису А. Калауза, веома редак, прилажем овом огледу.

⁷ У текстовној варијанти која се у извору наводи, песма има и свој главни наслов: *Похвала Србској Рода*, са малом изменом почетног стиха: *Дивно јесџ чуџи...* Последњу варијанту текста објавио је уредник *Данице* Ђорђе Поповић у рубрици *Лисџоноџа* (бр. 20, 17. V 1864), обрађујући се неком „Г. –в. в – зи –“, који му је тај текст у писму послао.

Славно јест чути, славно умрети
И за Оте[че]ство живот жртвовати,
Кров драгоцјену нешчадно пролити.

Многиј примјери остали от стари'
Да и за свој живот ч[ловје]к не мари
Отечеству принет' храбрија дари.

Сад Србли таке от себе знаке
Дају, показују себе – јунаке,
Који се не боју војничке муке.

Сад нек' тај храбри Александ[а]р славниј
Воскреснет из гроба и Србље усмотри,
Хвалио би опет Србскиј род славниј.
(1813)

Зашто и ову песму приписујемо грађанском песнику Јовану Алексијевићу? Испод текста ове песме стоји: *Конецъ*, што означава завршетак првог дела песмарице. У другом делу су песме грађанске које су у песмарицу ушле као *сакуйљачки рад*.⁸ И то не Јована Алексијевића, него Филипа Петровића, учитеља пјенија, јер су његовим рукописом исписане. На текст песме *Славно јесѝ чуѝи, славно умреѝи* осврнуо се и историчар народне књижевности др Миодраг Матицки у свом раду *Календари Георѝија Михаљевића* (Матицки 1986: 155–157). Пронашавши у Пешти издат редак примерак *Календара* за 1813. годину, који није био познат српској библиографији и у њему анонимно објављен текст ове песме, поред неколико љубавних песама песника Михаила Витковића, закључио је: „Поредеѝи ову песму (*Славно јесѝ чуѝи, славно умреѝи*) са осталим Витковићевим песмама, можемо претпоставити *да је и она њеѝово дело*“ (1986: 161). Познат му је био и податак да се текст песме „налазио и у песмарици Јована Алексијевића из 1814. године“ (1986: 161). Према томе, песма *Славно јесѝ чуѝи, славно умреѝи* била је објављена 1813. године у Пешти, у поменутом календару, али није била из пера Михаила Витковића, јер је њу песник Јован Алексијевић заштитио тако што је у самом наслову својих *Пјесни ѝјеснеј* ставио годину 1813, а не 1814. Мислим, да је издавач календара Г. М. поред љубавних песама убацио између њих и ову родољубиву без потписа, да је не би приметила мађарско аустријска цензура која је српске песме тог садржаја забрањивала. Године 1814.

⁸ У рукописној песмарици *Пјесни Пјесней* налазе се још ове грађанске песме: 3. *Фалила се ѝосѝођа* (словачка), 4. *Горлица злайѝокрилнаја*. После треће строфе прекинут текст, па настављен винском песмом *Драѝа моја ѝосѝодо*. 5. *Пјеснъ сербскому Меценаѝу*; у наставку винска песма: *Сладко винце ѝѝио ѝѝјемо*, 6. *О сердечна моја*, 7. *Жениѝи се кој' намеран*, 8. *Леѝа ѝѝи је у Алаѝе љуба*, 9. *Свеѝѝа сѝвар је доброѝ друѝа*. Две необележене винске песме показују нам да је у поменутој песмарици било 11 текстова из грађанске лирике од којих су неке задржале и напеве. Пошто су те песме у другом плану, нећу даље о њима говорити.

песник и учитељ пјенија, Филип Петровић, срели су се у манастиру Шишатовцу где су се договорили, тако мислим, да се песниковом тексту искомпонује и напев. И тај *најев* сачуван је у једном врло ретком издању које прилажем овом огледу.

3. Тачно утврђени биографски подаци о грађанском песнику Јовану Алексијевићу и промашали. Проф. Б. Маринковић написао је и посебну биографију песника *Јована Алексијевића* у којој је под утицајем публицисте Властоја Д. Алексијевића користио и његове податке о песнику, као несумњиво тачне. Писац В. Д. Алексијевић навео је, позвавши се на родослов Алексијевића у Србобрану, да је „Јован морао бити рођен око 1755. године“ у Србобрану, што је уграђено у његову биографију, па и поновљено у истој биографији само у другом биографском лексикону. „И он се бавио трговиним“, пише В. Д. Алексијевић, „у време постанка стихова (ако их је он писао), могао је имати око 58 до 60 година, а то је већ доста за људски век“ (Алексијевић 1958: 75). Шта овде није тачно?

Јован Алексијевић није рођен у Србобрану. Као претплатник српских књига у првој половини XIX века, он се јавио из Арада. Међу пренумерантима тога града 1829. године стоји кратка примедба преводиоца и издавача књиге *Ромео и Јулија* (Будим 1829) Василија Јовановића, учитеља. Пошто је В. Јовановић био житељ Земуна и познавао Ј. Алексијевића, он је могао дописати ову тачну кратку напомену:

„А р а дъ. – Г. Иоаннъ Алексиевићъ, род. изъ Земуна, садъ Hofrichter у Фел-Менету.“

Прегледајући више књига из прве половине XIX века, нашао сам да је, по годинама од 1826. до 1838. Јован Алексијевић из *Арада* слао претплату на следеће књиге:

– 1826. Доситеј Обрадовић: *Благи обичај, Христѿоипиѿија и Венац оиѿ азбуке*, Будим 1826.

– 1827. *Даница*, забавник за годину 1828, уредио и издао Вук Ст. Караѿић. Међу пренумерантима из Арада (Вукова *Прејиска*, 3. новембар 1827, бр. писма 332) налази се и: Johan Allexiewics Spann beym Tökölle.

– 1828. Волтер: *Загѿи*, источна приповетка, по немачком преводу протолковао П(авле) Б(ерић), Будим 1828.

– 1829. *Банайскиј алманах* за 1829. Уредио и издао Димитрије П. Тирол.

– 1830. *Ромео и Јулија*, превео с немачког Василије Јовановић, Будим 1829.

– 1830. *Одело из Тријестѿа*, весела игра у 4 дејствија от. И. Ф. Интера, с немачког превео Михаило Витковић, Будим 1830.

– 1830. *Крстѿоносци или Пуѿиѿешѿвије у Палесѿину*, позор. игра у 5 дејствија, по немачком списао Павел Рожа Михајлович, Будим 1830.

– 1830. Василије Јовановић: „Сѿгфридъ и Геновева“, Будим 1830.

– 1837. *Оѿоминанија Фенелонова к Маѿѿерама ради восѿиѿѿанија своих малих девојѿица*, с италијанског преведене Петром Вучеричем, парохом Бајским, У Пешти 1837.

– 1838. Лукијан Мушицки: *Стихотворенія*. Књига прва. У Пешти 1838. У Араду потписан је „Г. Јоаннъ Алексіевичъ, Слав(ног) сп(ахилука) Фелд-ме(не)тъ шпанъ“.

Према томе, Јован Алексијевић, није био трговац и није се родио у Србобрану. Затим, није преминуо ни 1835. у Србобрану, јер нам његова пренумерација показује да је био жив и 1838. године. И све то – у Араду. Шта је он тамо радио? Поред његовог имена стоји да је био Hofrichter, односно *шијан* или *ишијан*. Становао је у Араду, а руководио спахијским имањем у Фел-Менету (данас у Румунији). Даље о њему нисам нашао биографских података; даљи трагови упућују нас на архивска истраживања у Земуну и у Араду. Напомињем толико да се међу пренумерантима и документима налазе помени и других Алексијевића, не само из Србобрана, него и других места. Постоје, дакле, и земунски Алексијевићи, такође и у Банату, чак у Москви, и зато треба чвршћих доказа да је Јован Алексијевић био пореклом из лозе Алексијевића из Србобрана. Такође, у његовој најновијој биографији (види: *Српски биографски речник*), даје се податак да је преминуо у *Земуну 1840.* године, што није поткрепљено *извором* који то тврди. Остаје, дакле, даљи рад на биографији песника Јована Алексијевића до коначне попуне података из његовог животописа.

4. О „учитељу пленија“ Филипу Петровићу, сараднику песника Јована Алексијевића. Биографија Филипа Петровића досад није испитивана, а подаци које сам прикупио веома су необични. О њему је сасвим посредно писао историчар Душан Пантелић, када је проучавао догађаје око погибије великог грчког хероја Риге од Фере у београдској тврђави 1798. године.

„Филип Петровић, пише он, младић од 17 година, родом из Дивоша у Срему, тада (1797) експедитор у радњи Аргентијевој. Њему је био познат Ригин план и он га је не само одобравао, него је штавише Риги обећао да ће поћи заједно са њим у Грчку да дижу устанак. Исто тако је знао и певао његову *Убојну њесму*⁹ па је један препис од ње послао својме пријатељу Павлу Петровићу у Лајпциг и јавио му о својој одлуци: о доласку у Грчку; на то је од овога добио одговор, да је он готов поћи за њим“ (Пантелић 1931: 143).

Из даљег огледа историчара Д. Пантелића сазнајемо да је Филип Пантелић био „грчки кореспондент“ у грчким трговачким колонијама Земуну, Трсту и Бечу, где је служио као преводилац пословних и других писама са

⁹ Познато је да је чувени грчки револуционар Рига од Фере испевао и две родољубиве песме, о којима је историчар Д. Пантелић записао: „У септембру те 1796. била је готова његова револуционарна *Убојна њесма* (Thurios hymnos). Она је почињала стиховима: „Докле ћемо, паликари, да живимо у кланцима / сами као лавови на висинама, у горама ...“ Из овога доба је и друга Ригина револуционарна песма, позната као „грчка Марсељеза“, која почиње стиховима: „Устајте синови Јелина / дан славе је дошао...“ (Пантелић 1931: 138–139).

грчког на српски у званичним препискама грчко-цинцарских трговаца. Ту се сретао и са Ригом од Фере и понесен његовим идејама и песмама хтео да ступи међу добровољце у рату Грка за ослобођење своје отаџбине од Турака. Ригине песме, *Убојна* и „грчка Марсељеза“ *Успанииџе синови Јелина*, певане „у месецу марту идуће године (1797) у Земуну“, по Д. Пантелићу, које је и млади Филип са заносом певао, подстицале су у њему жељу да ступи у грчке добровољце. Али тад се нешто десило, што га је одвратило од те намере. Рига од Фере и неколико других грчких револуционара ухапшени су акцијом аустријске полиције, испитивани, мучени и предати Турској, преко границе из Земуна у Београд. После грозних мучења, убијени су 1798. године. Филип је морао прекинути сваку везу са Грцима и потражити ново уточиште и неко друго занимање, јер је аустријска шпијунска служба знала и за његов рад у грчким трговачким предузећима. Године 1798. он одлази у Срем. Карловце митрополиту Стевану Стратимировићу и како је имао велике склоности према певању, почиње да се поучава српском црквеном народном појању, које се тада предавало у фрушкогорским манастирима од чувених манастирских појаца. Стекао је звање „учитеља пјенија“, да он сад поучава друге и у том својству срећемо га октобра 1814. године у манастиру Шишатовцу за трpezом песника и архимандрита Лукијана Мушицког који је славио дан свог патрона св. Лукијана Самосађанина. А ту је срео и песника Јована Алексијевића од кога је добио две његове песме: *Јарко нам је сунце за облаке зашло* и *Славно јесџ чуиџи, славно умреџи* које су певањем прихваћене у српском грађанском друштву. Касније, обе песме су сачувале и своје мелодије, записане и штампане у врло ретким музичким издањима до којих је и данас тешко доћи.

После 1814. године, Филип Петровић, учитељ пјенија провео је у том звању до 1821. године када је „за пароха земунског иншталират, а по смрти Г. пароха Константина Ракића 1829. за награду своје ревности буде у Саборну цркву за пароха постављен“ (Павловић 1832: 154–156).¹⁰ Додајем, да је парох Константин Ракић био син јеромонаха и црквеног писца Викентија (Василија) Ракића ком се управо приписивала песма *Јарко нам је сунце за облаке зашло*.

Од 1822. године па до 1832. у преписци Вука Ст. Караџића са познатим земунским личностима има помена о Филипу Петровићу зв. „Карабашу“.

Године 1821, 28. јуна, из Земуна је Филип Петровић писао Вуку Караџићу извештавајући га о бојевима Грка и Хришћана против Турака у Каравлашкој. Затим, „друге вести: да су Грци у великом напредку, да су у Македонију ушли, Свету Гору од Турака сасвим ослободили, Прилеп освојили“. И друго. Кад знамо да је Филип био добровољац за грчки устанак Риге од Фере, јасно је да је догађаје о сукобима Грка и Турака најревносније пратио

¹⁰ Овде видимо да се година рођења 1792. коју је дао Т. Павловић, не слаже са истим податком који је из архивских докумената исписао Д. Пантелић; тамо је година 1780. Ако би узели Павловићево датирање, онда би се могло помислити и на два Филипа Петровића.

(Караџић 1987: писмо бр. 424).¹¹ Исте године 1821, Земун, 11. октобра, Филип се у писму обраћа Вуку са „Љубезни пријашине!“ и као скупитељ пренумераната на Вукову књигу жали се на слаби одзив пренумераната (Исто: писмо бр. 484). Опет те године Земун, 29. новембра, Филип јавља Вуку да г. Давидовић „био нам је неколико дана овде, после ишао Гдну Ахимандри-ту Мушицком“. Затим се ангажује око сакупљачког рада на песмама: „Послаћу Вам пјесме што је Романчић од шљепице у Јарку преписао. Заиста су врло лепе. Знаш баш да онаки’ нећете имати у Пјеснарици. Рад сам да ји на чисто препишем, па онда да Вам ји пошљем. Ваш истинити пријатељ Филип Петровић, м. п. П. З. Карабаш“ (Исто: писмо бр. 501). После овог писма Вуку, престала је њихова преписка, али је Вук преко других кореспондентата из Земуна сазнавао понеку вест и о попу Филипу. Мада индиректно, доста се и кроз преписку других земунских лица сазнаје о оцу Филипу, учитељу пјенија. Године 1822. Вуков најприснији пријатељ, В. Василијевић јавља му се писмом 17. јануарија: „Шта се досад збивало, то сте преко Карабаше разумели, шта се буде у напред догађало, ако ја не узмогу, то ће опет Карабаша Вама јављати...“ И у писму од 3. фебруара, Василијевић преноси Вуку актуелне вести о догађајима у Србији, па писмо закључује поздравима: „Поздрав од Карабаше“ (*Прејиска*, 1822, писма бр. 8 и 17) Године 1823., 18. јуна, В. Василијевић јавља Вуку: „Од Карабаше ради *Еванђелија* горњоварошког засада не знам Вам јамачно ништа још казати“ (*Прејиска*, 1823, писмо бр. 124). Вук је, видимо, био заинтересован за неко старо Јеванђеље у Горњој цркви варошкој и отац Филип се трудио да му поводом откупа и продаје напише шта би се могло учинити. Године 1824, 14. маја, Вук из Темишвара пише В. Василијевићу, па између осталог и: „Ваше домашње и Карабашу и све остале наше пријатеље поздравите ми љубезно“ (*Прејиска*, 1824, писмо бр. 248). Године 1825, 20. октобра, из Земуна В. Василијевић јавља Вуку: „Поп Филип иначе Карабаша с целом његовом фамилијом здрав је“ (*Прејиска*, 1825, писмо бр. 388). Године 1826. Вук се интересовао за вино које су му Земунци обећали, нашто му В. Василијевић, 16. јануара одговара: „За вино јесам говорио Карабаши и поп Лази и они су обећали се бринути да Вам по вољи учине“ (*Прејиска*, 1826, писмо бр. 11).¹² Исте године, 16.

¹¹ У писму неког Зорића Вуку из контумаца земунског, помиње да је „чрез Г. оца Филипа поздрав с молением послао“. Док Вуков велики земунски пријатељ Василије Василијевић шаље Вуку поздраве и додаје: „Поздрављају Вас сви Ваши пријатељи и почитатељи: Карабаша (оће Вам писати кад буде имати шта), Прота [земунски Јевтимије Ивановић] је се оцу Вилипу жалио што га нисте посетили“ (Исто: писмо бр. 436). Исти Васиљевић Вука обавештава у писму бр. 439 о Филипу: „Карабаша прати Вам неколико поздравља с господом његовом и ћерима заједно (пре пет дана добио је ћер).“ Исти Василијевић у писму Вуку (Исто: бр. 464) јавља: „С карабашом трудим се све једнако (око пренумераната), али бадава.“ Даље исти у писму бр. 474 јавља: „Ради Ваше пренумерације оставио сам на Карабаши нека се он побрине.“

¹² У складу с поп Филиповим интересовњима за Грке и покрет Риге од Фере, подсећам и на штампано *Објавленіе* младог Јована Ст. Поповића у коме обавештава јавност да ће

ноембра, В. Василијевић шаље Вуку списак претплатника на „Ваш Забавник за год. 1827.“ Међу првим именима је и Г. Филип Петровић, парох земунски (*Прејиска*, 1826, писмо бр. 161).¹³ Године 1827. В. Василијевић пише Вуку у писму од 17. септембра следеће: „Наручено фрталче сира ‘оћу Вам после Мале Госпојине осолити и назначеним путем послати, а због вина нисам ништа Карабаши говорио, јербо од Ду’ова шњиме и с његови колегима не говорим“ (*Прејиска*, 1827, писмо бр. 291).¹⁴ Исте године, из Земуна Урош Лазаревић шаље Вуку списак пренумераната „на вашу *Даницу* или забавник за 1828. годину, скупио сам 76 пренумераната“. Међу њима је први Парох Филип Петровић (*Прејиска*, 1827, писмо бр. 346). Године 1828. пишу Вуку писмо 31. јула из Земуна Мојсило Лазаревић и Гаврило Ковачевић и јављају: „Отац Коста [Ракић, син Викентија Ракића] престајиво се у суботу прошасту у вече и у понедељник пред подне с највећим торжеством сарањен, у којој прилици отац Филип надгробно слово говорио јесте, које као онаком препощеном Човеку сходно било“ (*Прејиска*, 1828, писмо бр. 533). Исте године, из Земуна јављају се Вуку Никола Хаџић, Филип Петровић Карабаш и Вуков син Сава, кога је Вук оставио код поменутих попова да се приватно учи. „Мали је син ваш Сава здрав и добре воље, нити му је брига што је кућу оставио. Наука у виолини кошта на месец форинту сребра. Ваш Карабаша поздравља вас љубезно и жели, и рад би био чути да се и за њега који пут поштенски опоменете.“ У продужетку је писамце Вуковог сина Саве: „Драги добри оче, Учим вредно, постижем леп напредак у српском језику и у музици“ (*Прејиска*, 1828, писмо бр. 563).¹⁵ Године 1831. парох и учитељ Вуковог сина Саве, Никола Хаџић, у писму од 28. фебруара преноси поздрав оца Филипа: „Господин Парох Петровић поздравља вас љубезно“ (*Прејиска*, 1830, писмо бр. 128). Исте године јавља из Земуна В. Василијевић Вуку у писму од 16. августа: „огласише колеру, школе и цркве затворише, учини се буна по свој вароши“ (*Прејиска*, 1831, писмо бр. 320). У бризи за свог сина Саву који се у Земуну учио код попа Николе, Вук хитно долази у Београд, а супругу Ану смешта у Земуну, у кући код попадије пок. попа Косте Ракића. Брине за жену и сина Саву и тражи пасош и дозволу

објавити „преведену книгу под именом *Седмостручный Цвѣѣшакъ*“ у стиховима, посвећен Грцима, а у додатку „сѣ едномъ прекрасне Грчке мелодіе украшенъ быти“. Тај оглас упућен је Вуку (*Прејиска*, 1826, писмо из Темишвара, 22. јануара, бр. 18).

¹³ Отац Филип био је ревностан претплатник на књиге које су тада излазиле, али тај списак књига нисам изводио, јер за реконструкцију његовог животописа није потребно.

¹⁴ Разлог овом неспоразуму са оцем Филипом и поповима земунским објаснио је прота Д. Руварац: „У млађим својим годинама В. В. био је подоста жестоке природе. Једном је као члан црквене општине дошао у конфликт са протом Јефтом Ивановићем кога је тако јако лупио да му је два зуба избио. И ако је то у јавној седници учињено, криво се заклеше 11 скупштинара: да нису ништа видели.“ (РУВАРАЦ 1903: 1042).

¹⁵ Исте године, 21. децембра В. Василијевић пише Вуку о његовом сину Сави: „Сава је ваш здрав, добро се влада, лепо се учи и Г. Ачић фали се шњиме; ономад на Светога Николе био је у старој цркви на летургији“ (Писмо бр. 573).

да пређе у Земун. Одатле се јавља Копитару писмом од 4. септембра: „Већ има 23 дана како се у Земуну показала колера и досад кажу да је умрло од ње двјеста душа“ (*Прејиска*, 1831, писмо бр. 325). Тада је сазнао тужну вест да је од колере преминуо у Земуну и парох Филип Петровић, учитељ пјенија, 22. августа 1831. године. Године 1832. та вест долази и до Лукијана Мушицког, тада у Карловцу епископа, који пише Вуку у Земун, 28. јануара 1832.: „Жао ми е врло за парохом Филипом Петровичемъ. Поздравите вдову по падію утѣхе ради“ (*Прејиска*, 1832, писмо бр. 397). Том приликом, мислим, Вук је посетио супругу оца Филипа исказао јој саучешће и добио од ње рукопис песмарице *Пѣсни Пѣсней*. Али добио је и неке друге рукописе оца Филипа. То сазнајемо посредно, из писма попа Уроша Романовића, који је из Земунa прешао са службом у Нови Сад и са собом повео и Вуковог сина Саву. У писму Вуку од 19. марта 1832. он пише: „*Пройовѣди ѿочивцаѿв Гдина ѿроха земхнскаѿв Філіѿа Пеѿровича мени на ѿрочиѿаніе ѿсланы, я вамѣ у ѿблосіѿи б ѿарчейѿа найѿраѿѣ щилѣмъ...*“ (*Прејиска*, 1832, писмо 418).

Из поменутог некролога Теодор Павловић доноси још један биографски податак о пароху Филипу: „Отлично Обштество Земунско, имајући вишечреченог пароха јошт као Учитеља свога“, премда су у Земуну четири пароха била [прота Јевтимије Ивановић, Константин Ракић, Лазар Андрејевић и Лазар Савић], ништа мање и њега петим учинила. Колико је попеченије његово било за Библиотеку, јасно се види из његовог красног натписа, који се на врати Библиотеке чита:

*Мудросіѿи је цвеће у књиѿама
Кои' овде има сіѿоѿинама,
Чиѿѿај Роде и сабирај цвеће
Оно ѿѿ' никад увенуѿѿи неће* (Павловић 1831: 156)¹⁶

После изненадне смрти земунског пароха Филипа Петровића, „учитеља пјенија“, саучешће његовој супрузи и деци изјавили су међу првима Вук Ст. Караѿић и Лукијан Мушицки, најпознатије личности тога доба. И познати књижевник и уредник књижевних часописа Теодор Павловић пише му некролог. У првој реченици он је записао: „Теби, верниј рабе Божиј! *рано и ѿрерано сунце зађе!*“, што јако подсећа на почетни стих песме: *Јарко нам је сунце за облаке зашло*. Било је још угледних личности из историје српске књижевности који су ожалили Филипа Петровића, значајног учитеља појања. Један од њих је његов ученик и зналац грчког језика, песник Вукашин Радишић (1810–1843), који је испевао посебну песму: *Сіѿоменѿ Чесіѿнѿѿѿему Г. Філіѿѿу Пеѿровиѿу, фалѣномъ Земунскоме Пароху, одѣ холере на исіѿину одведеноме у 1831 ѿ*. (Урањя 1838: 206).¹⁷ У својој песми он

¹⁶ О чувеној Библиотеци Земунског општества писао је подробније уважени Љуб. Дурковић-Јакшић (1963: 60–62). Пароха Филипа Петровића није поменуо. Измакло му.

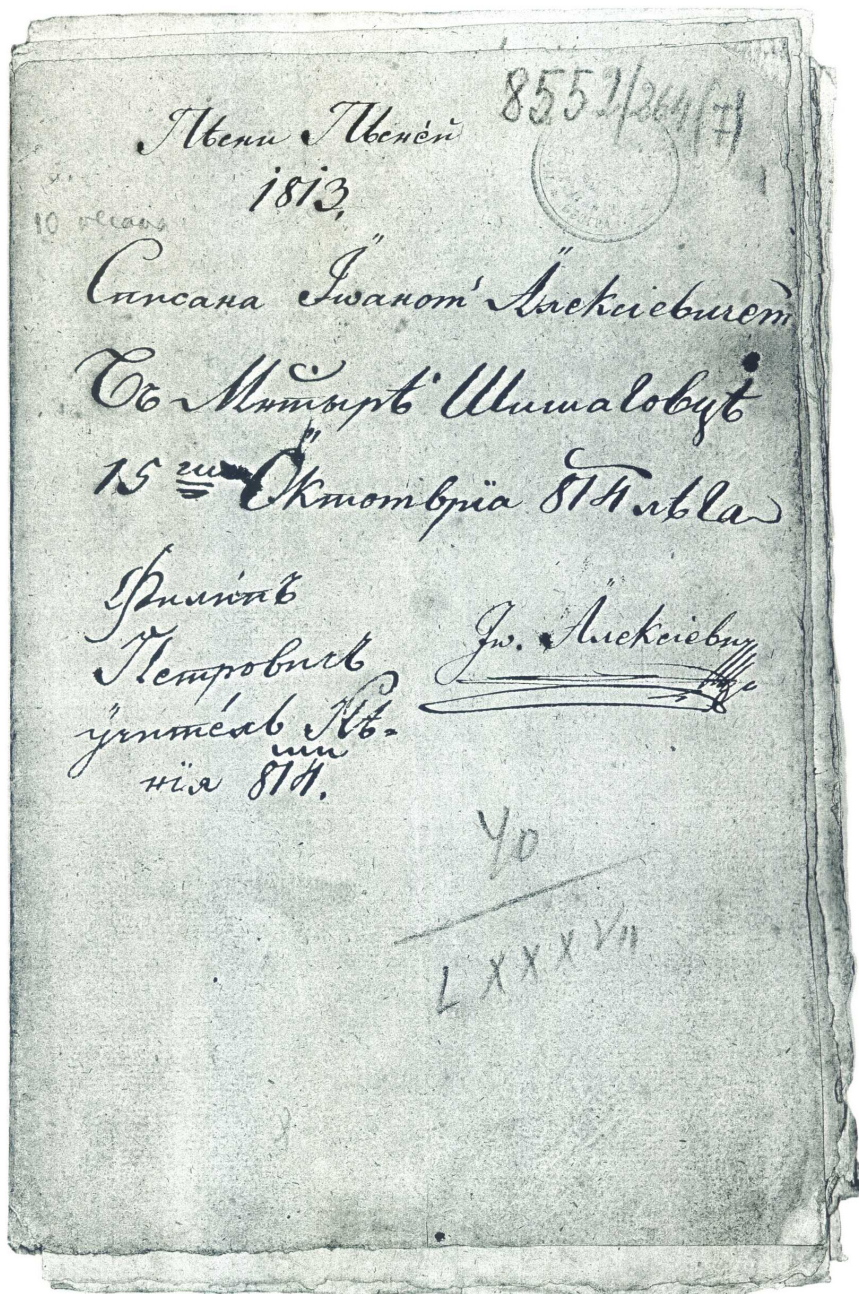
¹⁷ Урањя, У Београду 1838, стр. 206. Видети цео текст песме у прилогу.

је подсетио цео српски Парнас на величину снажне личности оца Филипа у коме нарочито истиче умеће његовог појања и говорничког дара:

Гриота је да се добро не зна Коино је беседом му медном
 Забраву вечном дати оног, Свим нам срца у својину свијо,
 Који нас је у Сабору светом Та који се и срцем и душом
 Славујски му голицао пѣвом? За спасење радо нам излаго. –
 Према ком би од старина Орфеј Таког незнат? Ко нигда ни било г’?
 И с лиром му муком се замук’о; Греј нам души, а срцу срамота!
 Ког ‘но нас је у дружини светској Та живи нам врлост покојника
 Честитости пример удивљав’о Дико наша, незаборављена!
 Удивљаво и за собом вук’о; Свештениче, *Пејровић Филије!* ...

Тако се десило, да наведем закључак проф. Ст. Ђурић-Клајн, да потпуно заборављени „учитељ пјенија“ Филип Петровић, добар појац и зналац како духовних тако и световних песама свога доба, усмено испева напеве за две родољубиве песме грађанског песника Јована Алексијевића *Јарко ми је сунце за облаке зацло* и *Славно јесѣ чуѣи, славно умреѣи*, написане 1813. а компоноване, певане у грађанству крајем те и потом 1814. године. Пре појаве првих српских композитора: Јосипа Шлезингера, Николе Ђурковића и Корнелија Станковића. Њихова документациона вредност, не само песничка и музичка, важна је када се увек приказује једно тешко историјско време из српске историје: година 1813 и „паденије Србије“, пропаст Првог српског устанка...

ПРИЛОЗИ

Насловна сѣрана ркї. ѡесмарице "Пѣсни Пѣсней изъ заосѣявѣиине Вука Сїѣ. Караѣиѣа, Архив САНУ 8552/265(7)"

Uns're hel-le Son - ne Wolken uns ver-steck - ten
 Яр - ко намъ сун - це за об - ла - ке за - шло

♩ = 54.
 № 43.
 Grave
 flebile.

Un-sern Serben - ruhm: für e-wig sie verdun - ken,
 И на вѣки ерб - ску сла-ву по-мрачи - ло,

Auch wird uns der Him - mel nimmer heiter strah - len
 Нит' намъ ви-ше, о - he ве-дро небо бы - ти

Al - le Stern' er - blaß - ten, lich - ter Mond ging un - ter.
 Брѣ звѣзде па - до - ше, сѣй-ни мѣ - сець за - ће.

H. F. M. 472

„Јарко нам је сунце за облаке зашло“ (1813), записао Алојз Калауз: Србски најевни,
 Беч 1852, свеска 2, бр.43

Nr. 4

Бр. 41

Allegretto

Тенор

Див - но јест чу - ти слав - но ум -
Сад он - ај хра - бри А - лек - сан - дер

4 *f* *p*
-ре - ти за о - те че - ство жи - вот_ жер - тво - ва - ти
слав - ни, Да вос - кре - снет из гро - ба и срб - бље у - мо - три

9 *f* *ff* *p poco rit.*
жи - вот_ жер - тво - ва - ти и кров дра - го цје - ну из - ли -
и срб - ље у - мо - три Хва - ли - о би о - лет срп - ски

14 *f* *Temp. mo.*
-ти из - ли - ти За о - те че - ство жи - вот_ жер - тво - ва - ти
род пре - слав - ни Да вос - кре - снет из гро - ба и срб - бље у - смо три

20 *p* *ff*
и кров и кров дра - го - цје - ну из - ли - ти дра - го - цје - ну из - ли - ти.
Хва - ли - о би о - лет срб - ски род пре слав - ни србски род пре слав - ни

„Дивно јест чуи, славно умреи“ (1813), тенорска деоница из: александар Николић:
„(Шо српских њесама“, скуио и у 4 муџка љаса сложио, I свеска, Беч 1863, бр. 4

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСИЈЕВИЋ, Властоје. Да ли је Јован Алексијевић из Сентомаша написао Пјесни Пјеснеј 1813? *Живој XI/1* (1958): 71–76.
- ДАМЈАНОВ, Сава. *Српски еројикон*. Београд, 2012.
- ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, Љ. *Историја српских библиотеки 1801–1850*. Београд, 1963.
- ЂУРИЋ КЛАЈН, С. „Илочка јеремијада“ је имала и своју мелодију. *Борба* (децембар 1956): 9.
- ЂУРИЋ КЛАЈН, С. *Музички записи*. Београд: Вук Караџић, 1986.
- КАРАѢИЋ, Вук Стефановић. *Прејиска I* (1811–1821). Београд: Просвета, 1987.
- ЉЕСКОВАЦ, Младен. *Анџолоџија сџарије српске њоезије*. Нови Сад – Београд, 1964.

- Маринковић, Боривоје. Јован Алексијевић, непознати српски песник с почетка XIX века. *Живот* 7/8 (1957).
- Маринковић, Боривоје. Напомене уз песме. Песници. *Српска грађанска поезија*. Књ. II. Београд. 1964, 316–321.
- Маринковић, Боривоје. *Српска грађанска поезија (XVIII и с њочетња XIX столећа)*. Књ. I и II. Београд: Просвета, 1966.
- Маринковић, Боривоје. *Алексијевић, Јован, Лексикон писача Југославије*. Том I. Нови Сад: Мatica српска. 1972, 39.
- Матицки, М. Студије и грађа за историју књижевности. *Годишњак VIII Института за књижевност и уметност* (1986).
- Павловић, Т. Спомен Филипу Петровићу, пароху земунском, род. 20. марта 1792, умер. 22. марта 1831. *Летопис Матице српске* 30/3 (1832): 154–156
- Пантелић, Д. Погибија Риге од Фере. *Брајство* XXV (1931).
- Раковић, Ђ. Лукијан Мушицки и његов књижевни рад. У спомен Мушицкове сто-годишњице рођења, 27. I 1877. *Летопис Матице српске* 120 (1879): 115.
- Руварац, Д. Василије Васиљевић (1792–1879). *Бранково коло* 33 (1903). *Српски најви*. II књига. бр. 43. Беч, 1855.
- Српско грађанско јесничтво*. Огледи и студије. Зборник. Нови Сад: Матица српска, 1988.
- Стефановић, Мирјана Д. *Српска грађанска поезија*. Огледи из историје стиха. Ваљево, 1992.
- Урањан. У Београду, 1838.

*

Kuhač, F. Ks. *Južno-slovenske narodne popevke*. V knjiga. Zagreb. 1941: 28–29.

Đorđe Perić

ESSAY ON SERBIAN CIVIC POETRY OF PRE-ROMANTICISM
NEW INSIGHTS INTO JOVAN ALEKSIJEVIĆ'S CIVIC MANUSCRIPT SONGBOOK
ПѢСНИ ПѢСНЕЙ (1813) FROM THE LEGACY OF VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ

Summary

The paper presents the contents of the civic manuscript songbook *ПѢСНИ ПѢСНЕЙ* (1813) and the new analysis of the previously presented data establishes the authorship of two patriotic poems of the poet Jovan Aleksijević written on the occasion of the “fall of Serbia” in September 1813. Both poems, *Jarko nam je sunce za oblake zašlo* and *Slavno jest čuti, slavno umreti*, were given by the poet to Filip Petrović, a teacher of singing, to write music to them when they met in the Šišatovac monastery on the day of the Slava of Lukijan Samosaćanin (1814), who was a patron of the famous Serbian poet and archimandrite Lukijan Mušicki. The author of this paper found and presented the

texts and melodies of these songs that were sung in Serbian society in the regions of present-day Vojvodina and Serbia until mid-19th century. Finally, the paper presents a lot of new biographical data on poet J. Aleksijević and singing teacher F. Petrović that sheds more light on their collaboration in the difficult years of Serbian history, literature and culture.

Стални члан сарадник Матице српске
Нови Сад

Примљен: 13. јула 2023. године
Прихваћен за штампу августа 2023. године